

Tanulmányok a női kommunikációról

Sipos Balázs – Krász Lilla (szerk.):
A női kommunikáció kultúrtörténete.
Tanulmányok. Napvilág Kiadó, Budapest,
2019. 201 oldal

A Sipos Balázs és Krász Lilla szerkesztette tanulmánykötet az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nőtörténi Kutatóközpontja gondozásában készült. Tizenkét tanulmány olvasható három nagyobb témakörre bontva; emellett az egyik szerkesztő, Krász Lilla a kötet címéhez kapcsolódóan nő- és kommunikációtörténeti historiográfiai bevezetővel alapozza meg a későbbi tanulmányok kontextusát. Széles körű áttekintéssel és bőséges irodalommal szolgál, jól érzékelhető a magyar nő történet-kutatás hazai fejlődése és kiemelt témakörei.

A tanulmányok rendkívül széles perspektívát ölelnek fel az ókortól kezdve egészen a 20. századig, de nem időrendi sorrendben követik egymást – ez indokolt, hiszen nem konkrét kommunikációs csatornát vizsgálnak, hanem a nők kommunikációs lehetőségeit. A legtöbb tanulmány magyarországi viszonylatokat vizsgál, a két kivétel az ókori Görögország, illetve a 20. század eleji Portugália eseteit tárgyalja. Az egyes témakörök felépítésében észrevehető egy léptékváltás mikro- és makrokörnyezet között; másrészt a kommunikációs csatornák és utak, a nők lehetőségeinek időbeli változása is megfigyelhető. A szerzők között nemcsak történészek, hanem szociológusok és néprajzkutatók is találhatók, igazi interdiszciplináris együttműködés valósult meg.

Az első témakör talán a legkézenfekvőbb témát járja körbe *Családi kommunikáció és levelezés* címmel. Lengyel Tünde tanulmánya, mely a kora újkori nők műveltségét vizsgálja, arra keresi a választ, miért vált szükségessé a 17. század elején, hogy egy nő is tudjon levelet írni. A korban megváltozott a női ideálkép, s mivel a férjek gyakran távol

voltak vagy háborúztak, a feleségek pedig otthon maradtak, valahogyan kapcsolatban kellett maradniuk, ehhez pedig szükség volt az írástudásra. A szerző Czobor Erzsébet és Thurzó György házasságát és magánlevelezését használja illusztrációként, s ebből kiderül, hogy Erzsébet ugyan férje jóvoltából házasságra lépésük után megtanult írni, de nehezen tudta kifejezni magát, és írásképe is meglehetősen csúnya volt. Fundárková Anna Pálffy Miklós és Fugger Mária levelezését választotta forrásul. Ez alapján egy erős nő képe bontakozik ki, aki az özvegyisége után is sikeresen egyben tartja a családot, a vagyont és a birtokot. Mária már házassága előtt is levelezett leendő férjével. Fundárková felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy mivel a nő nem magyar nemesi családból származott (ami akkoriban meglehetősen ritka volt), megfigyelhető, hogy a két fél hogyan sajátítja el egymás anyanyelvét. Lengyel Tündéhez hasonlóan Duchoňová Diana kutatása arra világít rá, hogy sok esetben a férj kezdeményezte írástudatlan felesége képzését a célból, hogy levelezésük intímebb legyen, és pontosabb instrukciókkal tudja ellátni a nőt a napi teendőkkel kapcsolatban. A Nyáry Krisztina és anyósa, Czobor Erzsébet, illetve második férje, Eszterházy Károly, továbbá egyik lánya, Erzsébet közötti levelezés elemzése segítségével a szerző arra is rámutat, hogy egyes családtagokkal, egyes élethelyzetekben miképpen változik a levelek hangvétele. Ebben a témakörben az utolsó tanulmány Géra Eleonóráé, aki a Rédly-Hellebrandth család levelezését vizsgálja a 20. század elején, és kimutatja, hogy a középosztály nőtagjai már szinte kivétel nélkül részesültek alapszintű oktatásban, és a levelezés mindennapjaik részét képezte; másrészt kiemeli, hogy a férfiak levelezésével ellentétben – mely inkább üzleti volt – családi, mindennapi témák kerültek tárgyalásra. A Rédly-Hellebrandt család nőtagjai a

nagy távolság ellenére (a Hellenbranth családot az Egyesült Államokba emigrált) is személyes, közvetlen társalgást folytattak. Itt mutatkozik meg a két történelmi korszak közötti kommunikációs és – ha ilyen szempontból vizsgáljuk – oktatási fejlődés is.

A második fejezet (*Társadalmi kommunikáció és a nőiesség jelentésének formálása*) túllép a családi mikroközösségen. Úgy is fogalmazhatnánk, azt vizsgálja, hogyan próbál a társadalom kommunikálni a nőkel, és igyekszik kijelölni a helyüket a társadalomban. Az első tanulmány a 19. század közepén felbukkanó, saját korában deviánsnak tekinthető női viselkedést, az arszlánnókat vizsgálja. Mátay Mónika két nőt – Batthyány Apraxin Júliát és Vay Sarolta/Sándort – mutat be, akik a reformkori konzervatív idealizált nőképpel ellentétben, miszerint a nő helye a házasságban, férje mellett van, otthon, intim környezetben, az arszlánnó, azaz női dandy mintapéldái. Az arszlánnó szép, okos, feltűnő, kicsapongó, semmittevő, de mindenekfelett független, és legnagyobb hibája az, hogy nem vesz részt a nemzet jövőjének biztosításában. Mindkét nő szembement a társadalmi elvárással. Apraxin Júlia ugyan megházasodott és gyermekeket szült, de elhagyta őket, és kalandos, művészi életet kezdett élni – írt, színészkedett –, amiről a sajtó is beszámolt. Vay Sarolta pedig férfiként, Sándor néven élte le életét, tanult, majd dolgozott, sőt kétszer meg is „házasodott”. Biológiai nemére csak ezek után derült fény. A további két tanulmány már a kommunizmus időszakát vizsgálja. Varga Zsuzsanna azt elemzi, hogy a kommunista vezetés 1950-ben milyen kommunikációs csatornákon keresztül próbálta megszólítani a falusi nőket, akikre már mint az ötéves terv munkaerő tartalékára gondoltak. Bár első körben ideológiai frázisokkal próbálkoztak, később – főleg a Szabad Föld című újságban és a Magyar Rádióban – az anyagi szempontokat hangsúlyozták: a családok több mindent tudnak két keresetből vásárolni, a fiatal nők összegyűjthetik a hozományra valót. Propagandacélból küldött-

ségeket utaztattak a Szovjetunióba, s erről rendszeresen beszámoltak. Varga szerint nem titkolt céljuk egy új falusi nőtípus kreálása volt. Bartha Eszter az 1970-es években munkásnőkkel készült interjúkat dolgozta fel tanulmányában. Ezek akkoriban a „munkáséletmód-munkáskultúra” kutatás jegyében készültek, de elemzésük elmaradt. Sok esetben kiderült, hogy a nők saját maguk is vezetnek naplót, néhányuknál pedig ez az interjú jelentette a magány feloldását. A tanulmány két nő életútját emeli ki, akik egyedülállóként küzdelmes, magányos életet folytattak, környezetük szűklátókörűsége pedig megakadályozta őket az ezen való változtatásban és abban, hogy szórakozhassanak. A szórakozás hiánya a családos nőket is jellemezte, csak őket a ráfordítható idő hiánya folytán. Bartha Eszter rámutat arra is, hogy a korabeli szociológusok ezeket a genderspecifikus problémákat nem azonosították. A három tanulmány remekül összegzi azt, hogy a szocialista vezetés miként próbálta a női szerepeket alakítani, és ez mennyire működött a valóságban.

A *Társadalmi kommunikáció és a női auktorok: tartalom előállítás* című harmadik témakör már nemzetközi kitekintést is tartalmaz, és a nők társadalom felé történő kommunikációját vizsgálja. Ezen fejezet tanulmányait némileg nehezebb összefogni, bár ezt a sokféleséget inkább pozitívként foghatjuk fel, hiszen itt is megmutatkozik, hogy már többféle kommunikációs és munkalehetőség állt a nők rendelkezésére, amihez a megfelelő képzettséggel is rendelkeztek. Németh György tanulmányából kiderül, hogy az ókori Görögországban a szülők gyakran lánygyermekük taníttatásának költségeit is állták. Több festőt, filozófust és költőnőt is ismerünk az ókorból, csak a források hiányában sem életüket, sem munkásságukat nem lehet pontosan rekonstruálni. Néhány esetben ezeket a nőket ugyanakkora vagy még nagyobb tisztelet övezte, mint férfitársaikat. Pesti Brigitta a 17. századi női mecenatúrát vizsgálta paratextus-jellegű források alapján. Megállapítható, hogy a jelenség nagy

méreteket öltött ezen időszakban, főleg egyházi, de leginkább – s ez még fontosabb – a magyar nyelvű kiadványok körében, a nők sajtós igénye volt ezeknek a műveknek a gyarapítása. Deáky Zita tanulmánya a Magyar Bába-Egyesület és annak lapja, a Bába-Kalauz munkásságát vizsgálta. Ez az újság tartotta fenn a kommunikációt és az információk áramlását az ország egész területén működő bábák felé, illetve nemzetközi kapcsolatokkal is rendelkeztek. Fontos tömegkommunikációs fórum volt ez a lap, hiszen hozzájárult egy csoport identitásának és szakmai öntudatának kialakulásához. Sipos Balázs a tömegkommunikáció (akkori) legfontosabbikában, a sajtóban dolgozni kezdő nőket mutatja be. Nem is az a kiemelendő, hogy ki volt az első újságírónő hazánkban, sokkal fontosabb, hogy már megadatott a lehetőség, hogy ezek a nők a médiumokon keresztül akár országosan hallathatták a hangjukat, kifejezhették véleményüket, befogadta őket egy olyan kör, ahol korábban csak férfiak dolgoztak. Szilágyi Ágnes Judit is a sajtó témakörét vizsgálta, de más oldalról: a 20. század elején a *Revista Atlântida* portugál–brazil folyóiratban megjelenő nőket. Elsőre

talán úgy tűnhet, ez a tanulmány némileg kifelé a sorból, de a szerző megfelelő társadalmi kontextust ad későbbi elemzéseihez. Két nőt mutat be részletesebben, akik Európával is kapcsolatban álltak: Gina Lombroso Ferrerót és Marie-Antoinette Aussenac-ot.

A kötet egyik legnagyobb érdeme – azon túl, hogy a nálunk még mindig kevésbé kutatott nőtörténetet és azon belül is egy specifikus témát vizsgál – az, hogy bemutatja, a kommunikáció milyen sokféleképpen zajlott és zajlik ma is. Úgy tűnik, hogy a nőkben történelmi korszakoktól függetlenül megvolt a vágy, hogy valamilyen módon kapcsolatot teremtsenek egymással, a családjukkal, a társadalommal, illetve hogy a társadalom is megszólítsa őket. A tanulmányok önmagukban is remekül megállják a helyüket, de egybegyűjtésük révén a mikro- és makroszintű váltás, továbbá a kommunikáció és a nők helyzetének és lehetőségeinek ezen keresztül megfigyelhető időbeli változásának íve is jól kitérül.

VÖLGYI RÉKA